

KAPITTEL 7

Hva betydde rosetogene?

Rituell samling i et sekulært samfunn

Tore Witsø Rafoss, forsker, Institutt for kirke- religions og livssynsforskning (KIFO)

Abstract

This chapter analyses the media coverage of the large, collective gatherings that happened in the wake of the terrorist attacks in Norway on July 22, 2011 – known in Norway as «the rose marches». The chapter documents and investigates how Norwegian society at this point entered a «consensus sphere», where critical discussions of public and political institutions were temporarily suspended. For a while, the Norwegian public sphere displayed a remarkable unity, communicating a shared message of national togetherness, grief, and solidarity with the victims of the terrorist attacks. I try to understand the nature and sociological meaning of this period by utilizing Émile Durkheim's classical text *The Elementary Forms of Religious Life* (1912). Based on a reading of this text, and neo-Durkheimian theory, I argue that Norwegian society entered a temporary period of national community, where the pragmatic, instrumental, and critical imperatives of modern, secular society were put aside. I argue that such rare moments of collective unity have sociological value, because they allow us to glimpse an underlying symbolic and normative structure of the society in question.

DOI: <https://doi.org/10.23865/noasp.37.ch7>

Kapittel 7 i: Syse, H. (red). (2018), *Norge etter 22. juli. Forhandlinger om verdier, identiteter og et motstandsdyktig samfunn*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Lisens CC-BY 4.0

Introduksjon

Den folkelige mobiliseringen etter terrorangrepene 22. juli 2011 var unik. Aldri før har så mange tatt til gatene i Norge. Over én million mennesker gikk i tog i dagene etter angrepene. På Rådhusplassen i Oslo møttes 200 000 mennesker – den største massemønstringen i Norges historie (Aagedal, Botvar & Høeg, 2013, s. 9).

I denne tiden endret det offentlige rom karakter. Det norske folk uttrykte en vilje til å minnes de drepte og til å slutte opp om fellesskapet og demokratiske verdier. Politikerne fremhevet fellesskap, ikke partipolitiske skillelinjer. Journalister valgte i stor grad å slutte opp om den politiske og nasjonale ledelsen. Media fortalte en felles fortelling om hvordan det norske folk sto samlet etter terrorangrepene.

Hvordan kan vi forstå denne impulsen til å samles? Og hvordan skal vi forstå den unntakssituasjonen det norske samfunnet og den norske offentlighet var preget av i ukene etter terroren?

I dette kapitlet vil jeg gi svar på disse spørsmålene – basert på teoriene til den franske sosiologen Émile Durkheim. Ved hjelp av en bestemt tolkning av disse teoriene vil jeg forsøke å forklare følgende:

1. Hvordan samfunnet og offentligheten midlertidig gikk inn i en periode hvor normale politiske og journalistiske motsetninger ble satt til side, og hvor man i stedet fokuserte på samling og samarbeid.
2. Hvordan fellesskapssymboler ble satt i sentrum og i en kort periode ble gjenstand for intens oppmerksomhet.
3. Hvordan det i denne perioden følte naturlig og riktig å snakke høystemt om folkets enestående enhet og historiske handlekraft.

Vitenskapelige perspektiver på rosetogene

Mange har forsket på 22. juli og tiden etter (Østerud, 2012; Aagedal, 2013; Aagedal, Botvar & Høeg, 2013; Jupskås, 2013), deriblant på de symbolske reaksjonene på terroren – slik de ble uttrykt gjennom massemønstringer (Botvar, 2013), i medier (Brurås, 2012; Døving, 2013; Figenschou & Beyer,

2014), i sosiale medier (Kverndokk, 2013) og hos nasjonale ledere (Jenssen & Bye, 2013). Jeg (Rafoss, 2015a, 2015b, 2016) har også undersøkt det offentlige ordskiftet etter 22. juli, med vekt på de språklige og kulturelle strukturene som gjorde det mulig å gi sosial mening til terrorangrepene.¹

I dette kapitlet er jeg opptatt av hvordan Norge etter terroren gikk inn i en «konsensusperiode». Agedal (2013) har vist hvordan tiden etter terroren var preget av samarbeid på tvers av politikk, hierarki og religion. Figschou og Beyer (2014, s. 431) har studert dette fra et medievitenskapelig ståsted og påpekt hvordan, i den første fasen etter selve krisen, «the mainstream media often engage in a ritualized coverage, largely moving away from their everyday professional roles as critical reporters into a ‘sphere of consensus’». Med utgangspunkt i Hallin (1989) teoretiserer Figschou og Beyer over hvordan deler av offentligheten kan beskrives som en «konsensusfære»: en sfære som inneholder de normer som blir tatt for gitt, og som det ikke er legitimt å kritisere, slik som menneskerettigheter og en grunnleggende oppslutning om demokratiet. Utenfor denne sfæren finnes det en større sfære av legitim kontrovers, hvor man kan diskutere og inneha en rekke ulike, men legitime synspunkter. Grensen for hva som oppleves som legitime og ikke-legitime diskusjonstemaer, kan endre seg over tid. Figschou og Beyer påpeker for eksempel hvordan rommet for legitime meninger knyttet til innvandring ble mindre etter 22. juli.

I min diskusjon her, som handler om de første ukene etter terroren, vil vi se at store deler av offentligheten forlot sfæren for legitim kontrovers og midlertidig gikk inn i en konsensusfære hvor det ble fokusert på enhet og felles verdier. Ved hjelp av Durkheims teorier kan vi se at dette ikke bare gjelder media, men samfunnet generelt. Denne analysen vil derfor kunne supplere medievitenskapelige studier, slik som Figschou og Beyers, og vise at medias fokusering på konsensus utgjør en del av en større samfunnsmessig tendens til kollektiv samling. Ved hjelp av Durkheim er det mulig å forstå tiden etter terroren ut fra en klassisk sosiologisk teori og et makrososiologisk perspektiv, noe som mangler i forskningslitteraturen om tiden etter 22. juli.

---

1 Analysene i dette kapitlet er en videreutvikling av analyser presentert i den innledende delen av *Terrorens kulturelle logikk: Det offentlige ordskiftet etter 22. juli* (Rafoss, 2016)

Durkheims teorier om sosial samling

Émile Durkheim (1858–1917) er en hovedskikkelse i grunnleggelsen av sosiologifaget, og hans mange arbeider har fortsatt å forme sosiologien på vesentlige og varierte måter. Her vil jeg ta utgangspunkt i hans teorier om samfunnets natur, slik dette er beskrevet i hans sene hovedverk *Det religiøse livs elementære former* (*Les formes élémentaires de la vie religieuse*) (1912). I denne boken baserer Durkheim seg på (andres) etnografiske studier av aboriginene i Australia, og han utfører detaljerte analyser av deres religiøse liv, med særlig vekt på deres trosforestillinger og ritualer. Til tross for detaljnivået i disse analysene har Durkheim ambisjoner hinsides det empiriske utgangspunktet. Han er ute etter å forstå grunnleggende og allmenne kjennetegn ved religion, mennesket og samfunnet.

Durkheims hovedargument er at religiøs tro og religiøse forestillinger egentlig handler om samfunnet og det sosiale. Guder og hellige dyr er masker. Religiøse symboler representerer egentlig den sosiale gruppen. Når aboriginene tilber stammens hellige totemdyr, er det sin egen stamme de tilber. Religiøse symboler er kollektive representasjoner som gjør det mulig å representere og fiksere kollektiv identitet. På samme måte handler religiøse ritualer egentlig om å generere og revitalisere sosial energi. Durkheim analyserer aboriginenes *corroboree* – rituelle fester sentrert rundt musikk, dans, kostymer og kroppsmaling. Innholdet var religiøst, men Durkheim var opptatt av hvordan disse intense sammenkomstene skapte sosial energi og sosial samling. Den ekstasen og vitaliteten deltagere opplevde, tolket de som religiøs inspirasjon, men egentlig var den et resultat av kraften i det sosiale fellesskapet.

Durkheim mener det moderne samfunnet er radikalt annerledes enn tradisjonelle samfunn. Disse er sekulære, i den forstand at organisert religion kun er én av flere samfunnsinstitusjoner, og at religiøse argumenter ikke har noen spesiell politisk legitimitet. Likevel tror han at den samme underliggende impulsen er aktiv: Moderne ideologier og ideer kan generere samme type engasjement som religion – fordi de også egentlig handler om det Durkheim mener er menneskets mest grunnleggende kilde til tanker og kraft, nemlig at vi er medlemmer av en sosial gruppe. På noen måter er moderne nasjonale ideologier mer

presise enn religiøse forestillinger, siden man i de førstnevnte bevisst, ikke ubevisst, tilber selve den sosiale gruppen – «nasjonen» og «folket» – og gruppens sentrale, identitetsbærende verdier, slik som «demokrati» og «frihet».

For Durkheim er det et sentralt poeng at det sosiale livet hos de australske urinnvånerne veksler mellom to faser. Durkheim formulerer det slik, i engelsk oversettelse:

Life in Australian societies alternate between two different phases. In one phase, the population is scattered in small groups that attend to their occupations independently. Each family lives to itself, hunting, fishing – in short, striving by all possible means to get the food it requires. In the other phase, by contrast, the population comes together, concentrating itself at specific places (...) These two phases stand in the sharpest possible contrast. The first phase, in which economic activity predominates, is generally of rather low intensity. Gathering seeds or plants necessary for food, hunting, and fishing are not occupations that can stir truly strong passions. The dispersed state in which the society finds itself makes life monotonous, slack and humdrum. Everything changes when a corroboree takes place. (...) The very act of congregating is an exceptionally powerful stimulant, a sort of electricity is generated from their closeness and quickly launches them to extraordinary height of exaltation. (Durkheim, 1995, s. 216–217)

Denne todelingen vil være nyttig i analysene som kommer, og jeg vil her betegne dette som et skille mellom «hverdag» og «helligdag», to tider som preges av ulike former for sosialitet, det vil si to måter å tenke, føle og handle sosialt på. Med utgangspunkt i Durkheims perspektiv vil jeg oppsummere disse to formene med de kjennetegnene som er beskrevet i tabell 6.1.

Tabell 6.1: To typer sosialitet.

	Hverdag	Helligdag
Aktivitet	Arbeid	Ritual
Geografi	Spredning	Samling
Sosialitet	Splittet	Samarbeid
Tenkning	Personlig	Kollektiv (knyttet til fellesskapssymboler)
Emosjonell intensivitet	Lav	Høy
Motivasjon	Pragmatisk	Ideell
Handlekraft	Svak og individuell	Sterk og kollektiv

I hverdagen står arbeid, egeninteresse og det økonomiske motivet i sentrum. Menneskene er geografisk spredd, gruppesolidaritet er mindre viktig, og man identifiserer seg med sin spesialiserte rolle og sin sosiale undergruppe (for eksempel «jeger» eller «sykepleier»). Dette livet er mer rutinepreget, mindre intenst og beslaglegger mer tid enn helligdagens liv. Helligdager er knyttet til geografisk samling og kjennetegnes av kortvarig, intenst og emosjonelt samvær hvor det fokuseres på ideelle motiver og kollektiv identitet. Durkheim beskriver hvordan slike samlinger skaper en «kollektiv brusning» (Durkheim, 1995, s. 218) som gjør at livet, gruppen og gruppens idealer får større og tydeligere dimensjoner. Når individet kan drikke fra fellesskapets kilde, vil enkeltindividet vitaliseres, oppleve sterkere følelser, tenke større og bli mer virkelig. Minnet om denne tilstanden vil individet ta med seg tilbake til hverdagen, og det vil nære ham eller henne frem til neste rituelle samling. Den intense gruppesolidariteten vil også styrke gruppen og gjøre den motivert, koordinert og handlekraftig. Vitalisert av fysisk samvær og av nærkontakt med hellige fellesskapssymboler vet gruppen hvem den er og hva den vil.

Durkheim vektlegger hvor ulike disse to typene sosialitet er. Det som er rett og riktig i hverdagen, kan derfor være malplassert på en helligdag, og motsatt. Tanker, følelser og handlinger som er knyttet til helligdagens ekstase, vil virke overdrevne i hverdagen. Samtidig vil det være vanhellig å ta med seg hverdagens pragmatiske motiv og gjøremål inn i helligdagen. Spesielt splid, egoisme og økonomi bør ekskluderes, siden de truer den fellesskapsfølelsen man søker på helligdager.

Slike helligdager er ofte knyttet til det Eliade (2002) kaller hellig tid og hellige steder. Bestemte steder og tidspunkt har spesiell betydning, typisk fordi de er knyttet til fortellinger om fellesskapets opprinnelse. Ritualiserte sosiale samlinger skjer på disse tidspunktene og på disse stedene for å styrke forbindelsen tilbake til alle tings opprinnelse:

Durkheim felt that society's need for collective effervescence was a permanent one. People in society have a yearning to re-live great moments when a collective identity was strongly felt. Festivals and commemorations are invented for the purpose of stoking the memory of intense unity. (Law, 2011, s. 11)

I Norge er datoen 17. mai og stedet Eidsvoll gjenstand for slik periodisk, nasjonal ritualisering. Stedet og tiden der et fellesskap – slik som en nasjonalstat – ble dannet, vil ha stor symbolsk verdi. Denne datoen og dette stedet vil dermed være egnet for periodiske ritualer: «The origins of the community is treated as a sacred time, one that is mythologized in national narratives and replicated by periodic rituals of remembrance» (Alexander, 2006, s. 199–200).

I moderne samfunn er ikke religion lenger fellesskapets (eneste) sentrum. Durkheim mener likevel at man også her har et sterkt behov for symboler som kan samle og representere samfunnet. Dette kan være steder og datoer som har betydning for nasjonen, men det kan også være personer (for eksempel nasjonale ledere) og identitetsbærende ideer (for eksempel demokrati og ytringsfrihet). Slike symboler er like «hellige» som tidligere religiøse symboler, siden også disse representerer fellesskapet og må respekteres:

Just as society consecrates men, so it also consecrates things, including ideas. When a belief is shared unanimously by a people, to touch it – that is, to deny or question it – is forbidden, for the reasons already stated. The prohibition against critique is a prohibition like any other and proves that one is face to face with a sacred thing. Even today, great though the freedom we allow one another may be, it would be tantamount to sacrilege for a man wholly to deny progress or to reject the human ideal to which modern societies are attached. Even the people most enamored of free thinking tend to place one principle above discussion and regard it as untouchable, in other words, sacred: the principle of free discussions itself. (Durkheim, 1995, s. 215)

De hellige verdiene må beskyttes fra en profan verden, og de må behandles med respekt, slik at de ikke skitnes til (Douglas, 2002). I demokratiske samfunn er verdier slik som ytringsfrihet «hellige». De er ikke bare fornuftige ideer eller spilleregler, men symboler som blir satt i samfunnets sentrum, og som representerer fellesskapet.

Det er mange svakheter og problemer knyttet til Durkheims teorier. Han kan anklages for å fetisjere fellesskapet og for å tilby feilaktige funksjonalistiske forklaringer. Samtidig har en «ny-durkheimiansk» tilnærming hatt stor gjennomslagskraft i nyere sosiologi, spesielt innenfor kultursosiologien (Alexander, 2003). I denne forskningstradisjonen

står studiet av moderne fellesskap og moderne «kollektive representasjoner» helt sentralt (se f.eks. Alexander & Smith, 1993; Smith, 2005). Et (ny-)durkheimiansk perspektiv er altså en aktiv kraft i moderne sosiologi. Det er likevel få studier som har anvendt Durkheims teori om to typer sosialitet for å forstå moderne fenomen, og ingen har brukt disse for å forstå tiden etter terrorangrepene i Norge 22. juli 2011. Målet her er ikke å gi en uttømmende beskrivelse eller forklaring av denne perioden, men jeg tror denne teoretiske tilnærmingen kan synliggjøre bestemte sammenhenger det ellers vil være vanskelig å forstå.

Bakgrunn og datagrunnlag

Jeg ønsker altså å studere den første tiden etter 22. juli, og jeg vil legge særlig vekt på de store folkelige samlingene – rosetogene – og hvordan man i den norske offentligheten tolket og ga mening til det som hadde skjedd. Datagrunnlaget for dette kapitlet er det som ble skrevet og uttalt de første ukene etter terroren, først og fremst taler holdt av nasjonale ledere, og det som ble skrevet i ledere og på kommentatorplass i landets største aviser. Jeg vil også påpeke den store graden av fellesskap som preget denne perioden (se også Rafoss, 2015a, 2016), og ikke minst hvordan man i det offentlige rom uttrykte tydelige tanker om en norsk enhet etter terroren. Men denne enheten var ikke total. Grønstad (2013) har dokumentert hvordan en del mennesker ikke følte dette fellesskapet. Og til tross for det som ble skrevet i media, deltok ikke «hele Norge» i rosetogene. Botvar (2013) har vist at 38 prosent av befolkningen verken deltok i noen markering eller fulgte disse på TV. Han har også påpekt at det var systematiske forskjeller i hvem som sluttet opp om markeringene etter terroren. For eksempel var mennesker som stemte Fremskrittspartiet og mennesker som var skeptiske til innvandring, mindre positive til disse samlingene enn resten av befolkningen (Botvar, 2013, s. 39). Til tross for dette er det riktig å si at var det en forbausende stor grad av enhet i befolkningen. Hvis vi inkluderer det å følge markeringer på TV, deltok hele 62 prosent i en eller flere former for markeringer etter 22. juli. 19 prosent oppgir å ha deltatt i fakkeltog eller rosetog. En meningsmåling som ble utført 27. juli 2011, viste at 82 prosent av den norske befolkningen var positive til Jens

Stoltenbergs budskap om at «terroraksjonene skal møtes med mer åpenhet og mer demokrati». Vi skal se at det i taler og i aviser ble fremhevet at nasjonen sto samlet etter terroren, men vi må være klar over at disse påstandene kan nyanseres. Samtidig var denne første perioden preget av en enhetlig oppslutning som er uten sidestykke i nyere norsk historie.

Samling og samarbeid

Tiden etter 22. juli var preget av samling og samarbeid. Man samlet seg, metaforisk, om samfunnets verdier og i sorg – og man samlet seg bokstavelig, i gater og på torg. Folk samarbeidet i snever forstand, for eksempel om å arrangere rosetogene. Privatpersoner, organisasjoner, politi og myndigheter klarte raskt og effektivt å samarbeide, slik at store masse-mønstringer kunne finne sted på kort varsel. I tillegg samarbeidet det norske folk sosialt, symbolsk og kulturelt. Media og offentligheten tolket det som hadde skjedd på samme måte, og de bekreftet hverandres tolkninger: Terroren var et grusomt angrep på hele det norske folk og det norske demokratiet; ved å demonstrere samhold og kjærlighet «vant» det norske folk over «hatet» (Rafoss, 2015a).

Etter et traumatisk terrorangrep er nasjonal enhet ofte essensielt. Problemet er at moderne samfunn er tuftet på *institusjonalisert uenighet*: Politikken, økonomien og offentligheten er strukturert av prinsipper om kritikk og konkurranse. Økonomiske aktører konkurrerer med hverandre; politikere konkurrerer om stemmer og oppmerksomhet ved å fremheve sitt eget partis overlegenhet; offentligheten og journalistikken dyrker uenighet og en fri og kritisk presse. Hvis kollektiv samling skal være mulig, må disse splittende mekanismene midlertidig dempes.

Etter terroren la media delvis og midlertidig til side sin kritiske rolle som vaktbikkje og gikk inn i en «konsensusmodus». Det ble holdt mange taler av nasjonale ledere i ukene etter 22. juli, og en god del av disse ble sitert ukommentert i sin helhet i dagsavisene, noe som ville vært utenkelig i en tid preget av vanlige nyhetskriterier. Figenschou og Beyer (2014; se også Thorbjørnsrud og Figenschou, kapittel 4 i denne boken) har vist at redaktører ble mer varsomme etter terroren og mindre villige til å ta opp temaer som kunne være opprivende eller splittende. Journalister la til side sin kritiske

og uavhengige rolle. En kommentator i Dagbladet beskriver stemningen i Folkets hus 29. juli 2011, hvor Arbeiderpartiet var samlet til minnestund:

Selv journalister som ellers er påpasselige med ikke å inngå i ulike partiers «menighet», løftet rosene og tillot øynene å bli fuktige og rødkantet. En av dem fortalte meg etterpå at han hadde sunget med for første gang siden han som ung var partimedlem.²

Også politikerne la til side diskusjonene og de normale partipolitiske skillelinjene. Ungdommene på Utøya var på en AUF-leir, og Anders Behring Breivik oppga som motiv deres tilknytning til Arbeiderpartiet. Men hvis det som hadde skjedd, utlukkende skulle tolkes som et angrep på ett politisk parti, ville det ha vært vanskelig å samle landet. AUFs daværende leder Eskil Pedersen uttrykte det på denne måten: «Gjerningsmannen har ikke forstått at angrepet er så mye mer enn et angrep på AUF. Selv om AUF-ungdom ble drept, er dette et angrep på hele landet.»³ En kommentator i VG priste daværende statsminister Stoltenbergs håndtering av terroren på denne måten:

*Likevel gikk Stoltenberg aldri inn på terroristens premisser. Han gjenspeilte det Norge følte: AUF-ungdommene var ikke bare Arbeiderbevegelsens barn – de var Norges barn. Terroristen var ikke bare Arbeiderbevegelsens fiende – han var Norges fiende.*⁴

Siv Jensen, leder av Fremskrittspartiet, uttalte: «Vi er alle AUF-ere».⁵ Hvis man skulle ha insistert på partipolitikk og partitilhørighet rett etter terroren, ville det ha vært vanskelig å skulle stå samlet og vise respekt for de drepte, de sårede og de pårørende. 26. juli 2011 priste Dagbladet Arbeiderpartiet på lederplass: «Partiet har opptrådt med verdighet og ikke falt for fristelsen til å utnytte tragedien politisk.»

Først mye senere, etter at partiskillelinjene igjen var falt på plass, var det mulig å problematisere denne forståelsen. I 2014 uttrykte partisekretær i

2 Dagbladet (2011), kommentar, Stein Aabø, 30. juli

3 VG (2011), *Slik rammet terroren meg*, 30. juli

4 VG (2011), *Landsfaderen*, kommentar, Åshild Mathisen, 30. juli

5 VG (2001), nyhetssak, 16. august. <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/jRlXb/siv-jensen-haper-aps-sympatibolge-tar-slutt/>

Arbeiderpartiet, Raymond Johansen, at partiet hadde valgt å forvrengte det faktum at det var Arbeiderpartiet, ikke Norge, Breivik faktisk hadde ønsket å angripe.

Vi hadde et jævlig sinne. Breivik var jo en fascist som hatet Arbeiderpartiet og partiets ledere (...) Det hatet har partiet snakket lite om, av frykt for å bli beskyldt for å slå politisk mynt på terrorhandlingene. Vi har gått for langt i å dempe ned det gjerningsmannen faktisk sto for.⁶

Implisitt i denne påstanden er det at partipolitikk ikke ville ha vært passende den første tiden etter 22. juli. Et annet eksempel på dette er avlysningen av skolevalgdebattene høsten 2011, og at partiene ble enige om å utsette valgkampen til midten av august.⁷ Det opplevdes som riktig og naturlig å slutte en midlertidig «borgfred» i landet:

Det vil ennå gå et par uker før vi ser begynnelsen på en normal politisk debatt her i landet. Borgfreden er ikke bare passende for å ære de døde. Den er også nyttig for å tenke gjennom hvordan debatten skal føres når det igjen skal bli rom for å kaste lys over det vi fortsatt er uenige om i det levende demokratiet terroraksjonene så sterkt har minnet oss om verdien av.⁸

Det kan kanskje virke opplagt og naturlig at man i en krisesituasjon legger til side politisk uenighet og strid. Samtidig var hovedbudskapet etter terroren «mer demokrati og mer åpenhet» – og demokrati og åpenhet kjennetegnes jo nettopp av uenighet og meningsmotstand. Det er et paradoks at når man feiret demokratiet, la man midlertidig til side viktige kjennetegn ved det. Men hvis vi, inspirert av Durkheim, tenker at «demokrati» ikke bare innebærer fornuftige spilleregler, men også en grunnleggende og identitetsbærende verdi, kan vi forstå hvorfor det var nødvendig å samles rundt denne fellesskapsverdien, selv om det da oppstår en spenning mellom demokratiets innebygde mangfold og behovet for enhet.

6 Dagbladet (2014), nyhetssak, 3. juli. <https://www.dagbladet.no/nyheter/vi-har-snakket-for-lite-om-22-juli-hatet/61049938>

7 NRK (2011), 25. juli. <http://www.tv2.no/a/3815259/>

8 Aftenposten (2011), kommentar, Håvard Narum, 30. juli. <https://www.aftenposten.no/meninger/i/7oWnv/Gjennom-sorgen-til-fremtiden>

Fellesskapssymboler settes i sentrum

Breivik hadde ikke forsøkt å skade bare Arbeiderpartiet, men selve Norge og norske verdier, slik som demokrati, åpenhet og frihet: «Ugjerningene er et angrep på demokratiet.»⁹ Et viktig kjennetegn ved tiden etter 22. juli var at man stoppet opp og erklærte troskap til det norske demokratiet. «Vi slo ring om demokratiet»,¹⁰ og «demokratiet skal komme styrket ut av angrepet».¹¹ «Vårt svar har vokst i styrke gjennom de ubegripelige timene, dagene og nettene vi har bak oss, og det bekreftes med kraft i kveld. Mer åpenhet, mer demokrati. Fasthet og styrke. Det er oss. Det er Norge.»¹² Eller som kong Harald sa det:

*Jeg ønsker i dag å gjenta det jeg sa dagen etter tragedien: Jeg holder fast ved troen på at friheten er sterkere enn frykten. Jeg holder fast ved troen på et åpent norsk demokrati og samfunnsliv. Og jeg holder fast ved troen på våre muligheter til å leve fritt og trygt i vårt eget land.*¹³

Nordmenn styrket sin kollektive tilhørighet ved tydelig å uttrykke troskap til samfunnets grunnleggende verdier. Dette skjedde verbalt, slik som i disse sitatene, men også ved hjelp av symboler. Ofte blir abstrakte ideer om fellesskap overført til fysiske symboler. Det er lettere å tilbe stammens totemdyr av tre enn «fellesskapet» som idé. Ved å projisere fellesskapets idealer på et objekt, blir objektet hellig og kan settes i sentrum i den symbolske orden. Et eksempel på dette, som Durkheim diskuterer (1995, s. 222), er nasjonalflagg. Som et sekulært, hellig objekt er det mange regler som skal sikre at flagget behandles med respekt, slik som at det ikke skal berøre bakken, ikke være oppe etter solnedgang og så videre.

Det var mange norske flagg i gatene etter 22. juli. Samtidig ble røde roser et emblem for den folkelige mobiliseringen etter terroren. Tilsynelatende spontant gikk røde roser fra å være et symbol på Arbeiderpartiet til å bli et symbol på medfølelse og på hele det norske folks vilje til å stå

9 Tale Stoltenberg (23.7.2011). Talene holdt av Jens Stoltenberg og Kongen er samlet på <http://22juliseret.no/ressurs/1263/>

10 Tale Stoltenberg (29.7.2011)

11 Tale Stoltenberg (8.8.2011)

12 Tale Stoltenberg (25.7.2011)

13 Tale kongen, den nasjonale minnemarkeringen for 22. juli 2011 (21.8.2011)

samlet etter angrepene. Gater og torg ble «blomsterhav»; under massemarkeringene holdt både publikum og talere roser i hendene. Rosene ble løftet i været for å vise at man sto samlet og omfavnet de samme verdiene. Rosen endret mening; den symboliserte altså ikke lenger bare Arbeiderpartiet, men også «varme og solidaritet».¹⁴ Staten la til rette for dette symbolarbeidet ved midlertidig å innføre tollfritak på import av roser til Norge.¹⁵ Vakre og skjøre røde roser symboliserte det nasjonale fellesskapet.¹⁶ Både i tiden rett etter terroren, og når denne tiden tematiseres i ettertid, er rosen det sentrale emblemet.

Et hellig symbol må behandles med respekt og vernes mot symbolsk og faktisk tilskitning. Problemet med roser er at de visner. Hva skulle man da gjøre når «blomsterhavene» begynte å forfalle og råtne? Blomsteravfallet måtte fjernes fra byrommet, men måtte samtidig behandles med respekt verdig et «hellig» symbol. Det var viktig at dette skjedde på en «verdigg og fin» måte. Byrådsleder i Oslo presiserte sterkt «at dette ikke vil bli samlet opp av maskiner. Det vil være personer som går rundt og håndplukker tingene. (...) Folk skal være trygge på at når de ser at det samles inn, så er det i regi av kommunen».¹⁷ I Oslo ble det på denne måten samlet inn 20 tonn med blomster, som ble fraktet til Grønmo avfallsanlegg, hvor rosene ble holdt adskilt fra «vanlig» kompost og sortert for hånd. Dette krevde 400 timer med arbeid, og kommunen måtte hente inn ekstrahjelp. Deretter ble rosene kvernet til kompost og pakket i egne sekker merket «Gode tanker lever evig. Dette er jord av blomsterhilsener etter 22.07.»¹⁸ Etter planen skulle denne jorden bli brukt i minnesteder for hendelsene 22. juli: «Jorda skal bli eit viktig symbol på omtanken som blei vist.»¹⁹ Siden rosene hadde

14 Dagbladet (2011), kommentar, Stein Aabø, 30. juli

15 Dagligvarehandelen (2011), *Tollfritak på roser*, 28. juli. <https://dagligvarehandelen.no/2011/tollfritak-pa-roser>

16 Også Utøya ble (midlertidig) et symbol på noe mer enn Arbeiderpartiet: «Fra nå av vil Utøya bli et symbol for alle nordmenn som bekjenner seg til medmenneskelighet, demokrati og toleranse, enten de er enig i Arbeiderpartiet eller AUFs program og politikk eller ikke». Kommentar i *Aftenposten*, 27.7.2011. <https://www.aftenposten.no/norge/i/wPa8A/En-ny-gjenreisning>

17 *Aftenposten* (2011), *Tar vare på hilsener og tegninger*, nyhetssak, 27. juli. <https://www.aftenposten.no/norge/i/InglL/Tar-vare-pa-hilsener-og-tegninger>

18 NRK (2012), *Rosehavet er blitt til jord*, nyhetssak, 19. juli. <https://www.nrk.no/kultur/22.juli-rosene-er-blitt-til-jord-1.8250647t>

19 Intervju med Fabian Stang. NRK (2012), *Rosehavet er blitt til jord*, nyhetssak, 19. juli. <https://www.nrk.no/kultur/22.juli-rosene-er-blitt-til-jord-1.8250647t>

blitt et slikt sentralt fellesskapssymbol, måtte noe så tilsynelatende trivielt som blomsteravfallet behandles med respekt og bevares for ettertiden.

Kollektiv handlekraft og høystemte ord

Dagene rett etter terroren var preget av sjokk, sorg og spørsmål knyttet til gjerningsmannen og hans motiver. Det som hadde skjedd, var «uvirkelig», omfanget «ufattelig» og konsekvensene «ubegripelige».²⁰ Men fra og med de store folkelige markeringene kunne denne tragiske forståelsen suppleres med en mer positiv fortelling – fortellingen om at Norge står samlet når det virkelig gjelder, og er i stand til å verne om sine verdier. I sin tale foran folkehavet på Rådhusplassen mandag 25. juli 2011, med en rød rose i hånden, uttalte Stoltenberg:

Norge består prøven. Ondskap kan drepe et menneske, men aldri beseire et folk. I kveld skriver det norske folk historie. Med det sterkeste av alle verdens våpen, det frie ord og demokrati, staker vi ut kursen for Norge etter 22. juli 2011. (...) Ut av alt det vonde øyner vi paradoksalt nok spiren til noe verdifullt. Det vi ser i kveld, kan være den største og den viktigste marsjen det norske folk har lagt ut på siden andre verdenskrig, en marsj for demokrati, samhold og toleranse.

Fra og med rosetogene ble det et gjennomgangstema i offentligheten at Norge sto samlet og hadde styrke – en kollektiv handlekraft av historiske dimensjoner.

Durkheim beskriver hvordan det å samles fysisk rundt fellesskapssymboler vitaliserer deltagerne. Det fysiske fellesskapet gir både individene og gruppen en identitet og en handlekraft som går utover den enkelte. En nyhetsjournalist beskriver hvordan det følte å være en del av markeringen i Oslo 25. juli:

Vi er mange som står tett i tett ved Rådhuset denne julkvelden. Kanskje så mange som 150 000. Rolig og verdig beveger alle seg fra byens mange kanter med en rose eller blomst i hånden. Blomster i alle regnbuens farger snakker sitt

---

²⁰ VG (2011), leder, 23. juli

*eget språk. (...) Dette er kvelden nasjonen Norge og byen Oslo viser samhold og styrke.*²¹

Dagen etter var VGs førsteside et bilde av samlingen på Rådhusplassen med følgende tekst: «Angrepet mot Norge. Da folket tok Norge tilbake.»

Enkeltindivider i storsamfunnet har begrenset handlekraft, men når individer samles og blir et nasjonalt-mytologisk «folk», da får dette folket massiv handlekraft. Ved å demonstrere «samhold og styrke» får det norske folk evnen til å skrive historie og til å «ta Norge tilbake». Enhetlig, koordinert og fokusert får den sosiale gruppen en evne til kollektiv handling den ellers ikke har.

Denne tiden var preget av samhold, sterke følelser og en høystemthet som ville ha vært underlig i «hverdagen». Det norske offentlige og politiske ordskiftet er vanligvis preget av en ganske tørr og saklig stil (Krogstad & Storvik, 2007, 2010), men i denne situasjonen var det for mange naturlig å bruke store ord og snakke om store ting: «Det Norge vi vil ha, skal ingen ta fra oss. I kveld er gatene fylt av kjærlighet.»²² «Den siste uken har det norske folk stått mer samlet enn noen gang siden 1945.»²³ «Blomsterhavet og reaksjonsmønsteret blant folk og landets ledere har vært som et enestående utstillingsvindu for våre beste menneskelige egenskaper.»²⁴ Disse svulstige utsagnene virket riktige og ekte. De var ikke bare «retorikk», «politikersnakk» eller ord uten substans: «Vi står sammen når det gjelder. Vi er blitt større. Og vi har fått et nytt samhold. *Det er ikke bare tomme ord*» (min utheving).²⁵

Folket og språket ble opphøyd, og det gjaldt også politiske og nasjonale ledere, slik som kongen, kronprinsen og Oslos ordfører Fabian Stang. Ledere som synlig klarte å representere fellesskapet, fikk en høy status. Mest av alt ble statsminister Jens Stoltenberg prisert. Han ble en

21 Aftenposten (2011), *Kvelden Norge viste samhold og styrke* (nyhetssak), Wenche Fuglehaug, 22. juli

22 Tale kronprinsen, Rådhusplassen (25.7.2011)

23 Aftenposten (2011), kommentar, Håvard Narum 30. juli. <https://www.aftenposten.no/meninger/i/7oWnv/Gjennom-sorgen-til-fremtiden>

24 Dagbladet (2011), kommentar, Geir Ramnefjell 28. juli. <https://www.dagbladet.no/kultur/a-kjenne-pa-frykten/63569342>

25 Aftenposten Aften (2011), leder, 27. juli. <https://www.aftenposten.no/norge/i/GGpQl/Likt---og-annerledes>

«landsfader»,²⁶ en «fullverdig arvtager av Gerhardsens tittel, 'landsfader'»,²⁷ «Han står som en fakkell i mørket.»²⁸

Til vanlig er politikk og politikere noe som kan vekke blandede følelser. Man kan høre at politikere bare farer med prat, løgn og tomme løfter. Men i denne situasjonen, preget av oppslutning om fellesskapet og nasjonal ledelse, fremsto politikerne i et helt annet lys: «Tradisjonell politikerforakt vil forhåpentligvis ikke være like gangbart som før, etter at nasjonen har vært vitne til eksemplarisk opptreden fra politiske myndigheter i en svært vanskelig situasjon.»²⁹ «De siste dagene har politikerne gått fra å være gjeng småtullinger til å bli helter. Og Stoltenberg er superhelten.»³⁰

Tilbake til hverdagen

Intenst rituellet samvær kan ikke vare evig. Aboriginenes *corroboree* styrket gruppens solidaritet, men prisen var at nødvendig økonomisk aktivitet ble satt på vent. Dessuten er intenst samvær og sterke følelser noe som er vanskelig å opprettholde over tid. På ett tidspunkt er det derfor nødvendig å forlate helligdagen og gå tilbake til hverdagen – samtidig som man tar med seg minnet om enhet tilbake til hverdagens arbeid, spredning og splittelse.

I tiden etter rosetogene, i overgangen fra sommer til høst 2011, var det mange i offentligheten som var opptatt av å tematisere overgangen fra det ekstraordinære til «hverdagen». Mange uttrykte en bevissthet om at man nå gikk fra én type sosialt samvær til en annen.

*Hverdagen melder seg, og dermed alle hverdagens oppgaver.*³¹

*I respekt for de som ble revet bort, skal vi rette blikket framover. Det betyr også å skille lag. I hverdagen venter ulikhetene og uenighetene. Mangfoldet. Det hilser vi velkommen.*³²

26 Se for eksempel: VG (2011), *Vår nye landsfader* (nyhetssak), 27. juli. http://pluss.vg.no/2011/07/27/487/487_20083086

27 Aftenposten (2001), *En ny landsfader* (leserinnelegg), 16. august, Sofie Retterstøl Olaisen. <https://www.aftenposten.no/mening/sid/i/vQMPB/En-ny-landsfader>

28 Reiulf Steen sitert i en kommentatorartikkel, Dagbladet (2011), 28. juli. <https://www.dagbladet.no/kultur/statsmannskunst/63569437>

29 Dagbladet (2011), leder, 25. juli

30 Frank Aarebrot, intervjuet i Dagbladet (2011), 27. juli

31 Tale Stoltenberg, minnemarkering i regjeringkvartalet (8.8.2011)

32 Tale Stoltenberg, nasjonal minnemarkering for 22.7.2011 (21.8.2011)

*Stillheten i Oslo skal ikke vare ved. Straks vil byen larme og ståke og fortsette å knirke mellom øst og vest. Vi skal snart begynne å diskutere meningsløse detaljer igjen. Etter hvert kommer detaljene til å fremstå som viktige.*³³

Men selv om man går inn i hverdagen og mangfoldet, skal man bære med seg minnene om det sterke samholdet:

*Vårt løfte er at vi tar med oss ånden fra 22. juli når den politiske arbeidsdagen starter opp igjen.*³⁴

*Som nasjon skal vi ta denne tiden med oss i våre hjerter, i vår erfaring – og huske at vi er vekket til en ny bevissthet om hva som virkelig betyr noe for oss.*³⁵

Når man returnerer til hverdagen, gjenoppstår samfunnets ulike kritiske funksjoner. Dette åpner opp for intern kritikk og selvransakelse. Utover høsten 2011 ble det stilt mange spørsmål: Hvordan kunne terroren skje? Hadde individer eller institusjoner sviktet? Og hva med Breivik?

Den første tiden etter terroren var det en tendens til at man beskrev Breivik som et uhyre uten noen tilknytning til Norge og norske verdier:

*På en ellers så mørk dag for Norge, finner vi en trøst i at gjerningsmannen ikke ser ut til å ha representert andre enn seg selv og sine egne, forvirrede ideer. Det vil gjøre det lettere å stå samlet som en hel nasjon i den tunge tiden vi har foran oss, uten en opprivende konflikt mellom enkeltgrupper i samfunnet.*³⁶

Senere ble det mulig å diskutere om han likevel, på en forvridd måte, reflekterte norske holdninger og norske verdier – om han var likevel var «en av oss» (Seierstad, 2013). Alle disse tingene kunne nå diskuteres – og ble diskutert grundig, ikke minst i forbindelse med rettssaken mot Breivik våren 2012 og utgivelsen av 22. juli-kommisjonens rapport i august 2012. Det kritiske imperativ ble satt i parentes den første tiden etter terroren, men kom desto sterkere tilbake når tiden var moden. Etter 22. juli hadde VG hyllet Stoltenberg på lederplass (28.7.2011), men

33 Aftenposten Aften (2011), leder, 27. juli. <https://www.aftenposten.no/norge/i/GGpQl/Likt---og-annerledes>

34 Tale Stoltenberg, minneord i Stortinget (1.8.2011)

35 Tale kongen, nasjonal minnemarkering for 22.7.2011 (21.8.2011)

36 VG (2001), leder, 24. juli

etter publiseringen av 22. juli-kommisjonens rapport forlangte avisen på førstesideplass at «Stoltenberg bør gå av» (14.8.2012). Kritikkk var igjen mulig og vanlig – men prisen var at man måtte forlate rosetogenes enhet: «Offentliggjøringen av 22. juli-kommisjonens rapport var øyeblikket da rosetoget gikk.»³⁷

Helligdagens samhold er entydig, heroisk og ofte svulstig. Det gjør at retorikken fra denne tiden er sårbar for ironisk kritikk og «sjangerdeflasjon» (Smith, 2005). Et tydelig, men ikke unikt, eksempel på hvordan det høystemte språket kunne kritisere, er en kommentatorartikkel i VG fra 15. oktober 2011. Kommentatoren spør: «Har statsministeren blitt så opphøyd at han har blitt høy på seg selv?» Hun skriver videre:

Det er lettere å love «mer demokrati og åpenhet» enn å gjennomføre det. Å tvinge opposisjonen på plass ved hjelp av kabinettsspørsmål, er ikke mer demokrati. Jens Stoltenberg feilberegner kraftig, dersom han tror at posisjonen hans er like opphøyet blant folk flest nå, som det den var like etter 22. juli. Hverdagen kom fort, godt hjulpet av en guttetur til Riga og LOs utspill om formueskatt. Denne uken så vi også at pårørende begynte å kritisere beredskapen kraftig. Regjeringen tviholder på sin moralske overlegenhet som offer og maktutøver.»³⁸

Dette sitatet viser tydelig hvordan helligdagens høystemthet er over, og at hverdagen er tilbake. Etter terroreren ble Stoltenberg skildret som en samlende «landsfader». En slik «oppøyet» posisjon virket naturlig da, men å «tviholde» på den når hverdagens splittelse melder seg, fremstår fort som unaturlig og illegitimt.

Konklusjon

Det er fortsatt ingen enighet om hvordan historien om 22. juli skal fortelles, selv om ulike minnsteder, filmer, læresentre og lærebøker allerede har terroreren som tema. I dette kapitlet har jeg forsøkt å forstå bedre en viktig del av denne fortellingen, nemlig den spesielle fasen Norge befant seg

37 Aftenposten (2012), *Rosetoget har gått*, debattinnlegg, Dag Wollebæk, Bernard Enjolras, Guro Ødegård, Kari Steen-Johnsen, 24. september

38 VG (2011), *Statsmannskap og stormannsgalskap*, Elisabeth Skarsbø Moen, 15. oktober. <http://pluss.vg.no/2011/10/15/5811tzeA5dh>

i de første ukene etter angrepene. Hundretusenvis av mennesker samlet seg i gater og på torg og opplevde et unikt samhold. Politikere, medier og offentlige myndigheter valgte å legge til side ytre og indre motsetninger. Dette var en ekstraordinær hendelse som fortjener sosiologisk oppmerksomhet. Hvordan og hvorfor skjedde det på denne måten? Hvorfor gikk store deler av det norske samfunnet inn i en kortvarig konsensusperiode?

Mange av de som deltok i denne samlingen, tolket det slik at det som skjedde, var et uttrykk for det norske folks evne og vilje til å stå samlet og slutte opp om landets verdier når disse var angrepet. Dette er ikke nødvendigvis en feil forklaring, men en sosiologisk analyse må forsøke å gi en mer dyptgående og nyansert forståelse av det som skjedde. Det finnes uansett ikke ett enkelt svar på hvorfor så mange mennesker spontant tok til gatene og følte et unikt samhold i rosetogene. I det foregående valgte jeg å forstå dette ut ifra ett bestemt perspektiv: Jeg har argumentert for at en durkheimiansk tilnærming til det som skjedde, kan gi oss et teoretisk rammeverk og en måte å forstå viktige egenskaper ved tiden etter terroren på. Durkheim lagde en teori om hvordan rituelle religiøse samlinger i førmoderne samfunn har bestemte kjennetegn og legger grunnlaget for to bestemte typer sosialitet – det jeg har valgt å kalle «hverdag» og «helligdag» (tabell 6.1). Ut fra dette har jeg analysert hvordan aktører i den norske offentligheten forsto tiden etter terroren. Durkheims teorier kan hjelpe oss med å forstå hvordan landet gikk inn i en konsensusperiode, og hvordan «hverdagens» splittende tendenser i stor grad ble lagt til side. Jeg har vist hvordan både medier og politikere bevisst la til side normale konfliktlinjer og heller valgte samling og samarbeid. En forutsetning for dette samarbeidet var at man tolket terroren som et angrep på hele landet. Flere påpekte at det var riktig av Arbeiderpartiet ikke å «slå politisk mynt» på det som hadde skjedd ved å forsøke å monopolisere angrepene. Landet sto samlet – og i sentrum for denne samlingen sto fellesskapets verdier og symboler. Breivik hadde forsøkt å angripe demokratiet, men det norske folk viste styrke og handlekraft, og «med roser og fakler fylte vi gatene og slo ring om demokratiet».³⁹ Durkheim vektlegger at religiøse symboler egentlig symboliserer gruppen og gruppens verdier. Etter

---

39 Tale Stoltenberg, i Central Jamaat-E Ahl-E Sunnat-moske, 29.7.2011

terroren ble den røde rosen et slikt samlende emblem. Den symboliserte ikke lenger bare Arbeiderpartiet, men hele folket.

Durkheim beskriver også hvordan rituelle samlinger skaper en helt egen form for vitalitet og kraft som står i kontrast til hverdagens små, individuelle gjøremål. Dette kan hjelpe oss å forstå det høystemte språket om kollektiv handlekraft som preget tiden etter terroren. Store ord var ikke lenger tomme fraser, men fylt av mening. Det følte naturlig og riktig å snakke om storheten til det norske folk og dets evne til å «vinne over ondskap» og «skrive historie». ⁴⁰ Nasjonale ledere, slik som statsminister Jens Stoltenberg, som klarte å manifestere disse positive egenskapene, fikk en opphøyd posisjon.

Men allerede høsten 2011, og ikke minst utover i 2012, gikk man tilbake til hverdagens krav, kritikk og uenighet. Da ble det igjen mulig å diskutere, og mye – inkludert den politiske ledelsen – kunne igjen kritiseres.

Disse funnene bryter med andres vitenskapelige forståelse av tiden etter terroren. Eriksen (2014, s. 275) skriver at det etter 22. juli var «no hegemonic narrative or explanation of the attack». Denne analysen konkluderer motsatt (se også Rafoss, 2015a). Tiden etter angrepene var preget av en usedvanlig sterk og entydig fortelling om det som hadde skjedd: Hele landet var angrepet av en ond fiende, men ved å vise styrke og samhold vant folket denne kampen om demokratiet. Den spesielle konsensusperioden landet gikk inn i, gjorde det mulig å samarbeide om å uttrykke et sjeldent entydig og sterkt budskap. Få ganger har den norske offentligheten vært mer samkjørt enn nettopp disse dagene.

Analysen i dette kapitlet skiller seg også noe fra dem som mener at reaksjonene etter terroren var preget av «avpolitisering», hvor man ikke fokuserte på Breiviks høyreekstreme ideologi, men at han var en ensom galning («lone lunatic») (Falkheimer & Olsson, 2015; Olsson, Söderlund & Falkheimer, 2015; se også Lödén, 2014). Det stemmer ikke at Breivik i hovedsak ble portrettert som gal den første tiden. Selv om man i media ofte koblet ham med generelle onde krefter og ikke konkret høyreekstremisme, er det også problematisk å beskrive denne reaksjonen som «apolitisk». Fortellingen om Breivik og det norske folk var på mange

---

⁴⁰ Tale Stoltenberg, Rådhusplassen, 25.7.2011

måter det jeg vil kalle «proto-politisk», i den forstand at den beskrev en nasjonal oppslutning rundt demokratiets mest grunnleggende verdier. Også i moderne samfunn er visse ideer om nasjonens verdigrunnlag hevet over kritikk. I en krisesituasjon, hvor man opplever at selve samfunnet er under angrep, vil det ifølge Durkheims teorier være naturlig at man slår ring om disse verdiene og uttrykker troskap til dem. Først når gruppen føler at samfunnets normative sentrum er solid, vil man kunne åpne opp for kritikk og selvransakelse. Ut ifra et slikt perspektiv er det vanskelig å forvente at man umiddelbart etter en krise skal kunne diskutere splittende og problematiske forhold, siden man da har et så sterkt behov for enhet at flere kritiske samfunnsmekanismer settes på vent. Som vi har sett, sang journalister med på møtet i Folkets hus, og Fremskrittspartiets leder Siv Jensen uttrykte at vi alle var AUF-ere. At det i det hele tatt var mulig for et moderne samfunn å gå inn i en slik konsensusperiode, sier mye om det norske samfunnet. Det forteller om høy tillit både mellom mennesker og til offentlige institusjoner (Thomassen, Strype & Egge, 2014). Og at man etter terroren klarte å artikulere ideer om det norske fellesskapet og norske verdier som så mange kunne identifisere seg med, sier også noe om troverdigheten til disse kollektive forestillingene.

Man skal derfor ikke for raskt kritisere de relativt enkle ideene om det norske folks fortrefelighet i tiden rett etter terroren. Men en forenklet eller feilaktig forståelse av terrorangrepene og gjerningmannens ideologi er selvsagt også problematisk, spesielt dersom man ikke klarer å diskutere disse tingene etter å ha returnert til «hverdagen». En intens, emosjonell og høystemt fortelling om folkets enhet sto i sentrum i rosetogene. Hvis minnet om denne fortellingen er så sterk at den i ettertid skygger for andre forståelser og diskusjoner, er dette åpenbart problematisk. Anker og Lippe (2015) har for eksempel påvist at det politiske aspektet ved 22. juli-terroren i stor grad er fraværende i norsk skole, også flere år senere.

Det finnes en intellektuell åre, både i samfunnsvitenskapen og i politisk tenkning, som fremhever at samfunnet først og fremst består av rasjonelle enkeltindivider (for en kritisk gjennomgang av slike perspektiv, se Alexander, 2003, 2006). Dette innebærer at kollektivitet og ideer om ikke-rasjonelle forestillinger blir sett på som mindre viktige. Det er også mange som vil trekke et skille mellom moderne og førmoderne

samfunn. I førmoderne samfunn spilte irrasjonelle eller religiøse og kollektive symboler en viktig rolle, mens moderne, demokratiske samfunn er basert på en juridisk-byråkratisk orden som er uavhengig av rituell og symbolsk aktivitet. Våre demokratiske og liberale verdier er rasjonelle og gjennomsiktlige og på ingen måte avhengige av irrasjonelle eller kvasireligiøse ritualer og symboler.

Argumentet i dette kapitlet går imot denne tanken. I forlengelsen av Durkheims arbeid (og et ny-durkheimiansk perspektiv) mener jeg at også moderne samfunn er avhengige av rituell og symbolsk aktivitet. Dette kan det være vanskelig å få øye på fordi moderne samfunnsinstitusjoner i stor grad er fundert på differensiering, kritikk og konkurranse – krefter som motarbeider muligheten for kollektiv og rituell enhet (Alexander, 2011). Det var derfor Durkheim valgte å studere australske aboriginer. Han var opptatt av å forstå generelle kjennetegn ved all religion og alle samfunn, men han mente at i førmoderne samfunn ville disse sosiale mekanismene være lettere å identifisere i en «rendyrket» form (Durkheim, 1995, s. 1). Likevel mente han at også moderne mennesker har et behov for «helligdager», hvor fellesskapssymboler settes i sentrum. Men når fellesskapet, slik som det norske, i stor grad oppleves som velfungerende, kan de sentrale verdiene bli tatt for gitt og være der som et bakteppe. Man bruker heller tiden på å diskutere legitime konflikter. I lange perioder kan da økonomien, politikken og media styres ut ifra hverdagens krav – krav som vektlegger individualitet, rasjonalitet, konflikt og kritikk. Men når en krise oppstår, og samfunnets medlemmer opplever at samfunnet, sikkerheten og felles verdier er under angrep, oppstår det et behov for å slutte rekkene, slik vi så etter 22. juli. Da blir konflikt, individualitet og snever rasjonalitet lagt til side, og fellesskap, ritualer og symboler får igjen en sentral betydning. Kriser har derfor en spesiell sosial karakter – og derfor også en spesiell sosiologisk interesse:

[Crisis] (...) reveal to a collective, the grounds of its collective identity. Like individual trauma, a societal crisis is both a shock and an opportunity, revealing and making available for reflection what otherwise remains deeply hidden. (Eyerman, 2012, s. 568)

Det som ble sagt i rosetogene, var ikke tomme ord. Det uttrykte substansielle tanker om hva det vil si å være en del av det norske fellesskapet. I hverdagen kan dette innholdet fort virke svulstig, men det trenger heller ikke å sies, fordi disse verdiene da fungerer som en grunnmur som ikke trenger å verbaliseres fordi den blir tatt for gitt.

Referanser

- Aagedal, O. (2013). Sørgjestad og kampplass: Stortorget og Oslo domkyrkje etter 22. juli. I O. Aagedal, P.K. Botvar & I.M. Høeg (red.), *Den offentlige sorgen: markeringer, ritualer og religion etter 22. juli*, s. 26–46. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aagedal, O., Botvar, P.K. & Høeg, I.M. (2013). *Den offentlige sorgen: markeringer, ritualer og religion etter 22. juli*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Alexander, J.C. (2003). Introduction: The Meanings of (Social) Life: On the Origins of a Cultural Sociology. I J.C. Alexander (red.), *The meanings of social life: a cultural sociology*, s. 3–9. Oxford: Oxford University Press.
- Alexander, J.C. (2006). *The Civil Sphere*. New York: Oxford University Press.
- Alexander, J.C. (2011). *Performance and Power*. Cambridge: Polity.
- Alexander, J.C. & Smith, P. (1993). The Discourse of American Civil Society: A New Proposal for Cultural Studies. *Theory and Society*, 22(2), s. 151–207.
- Anker, T. & Lippe, M. von D. (2015). Når terror ties i hjel – En diskusjon om 22. juli og demokratisk medborgerskap i skolen. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 99(2), s. 85–96.
- Botvar, P.K. (2013). Folkets svar på terroren. Sosiale, kulturelle og politiske aspekter ved massemonstringene. I O. Aagedal, P.K. Botvar & I.M. Høeg (red.), *Den offentlige sorgen: markeringer, ritualer og religion etter 22. juli*, s. 26–46. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brurås, S. (2012). *Mediene og terroraksjonen: studier av norske mediers dekning av 22. juli*. Oslo: Unipub.
- Douglas, M. (2002). *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge.
- Durkheim, E. (1995). *The Elementary Forms of Religious Life*. New York: Free Press.
- Døving, C.A. (2013). «Små barn av regnbuen». Ulike fremstillinger av det norske fellesskapet i minnemarkeringer og i pressen. I O. Aagedal, P.K. Botvar & I.M. Høeg (red.), *Den offentlige sorgen: markeringer, ritualer og religion etter 22. juli*, s. 151–168. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eliade, M. (2002). *Det hellige og det profane* (3. utg.). Oslo: Gyldendal.
- Eriksen, T.H. (2014). Who or What to Blame. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie*, 55(2), s. 275–294.

- Eyerman, R. (2012). Cultural Trauma: Emotion and Narration. I J.C. Alexander, R.N. Jacobs & P. Smith (red.), *The Oxford Handbook of Cultural Sociology*, s. 564–582. Oxford: Oxford University Press.
- Falkheimer, J., & Olsson, E.-K. (2015). Depoliticizing Terror: The News Framing of the Terrorist Attacks in Norway, 22 July 2011. *Media, War & Conflict*, 8(1), s. 70–85.
- Figenschou, T.U. & Beyer, A. (2014). The Limits of the Debate: How the Oslo Terror Shook the Norwegian Immigration Debate. *The International Journal of Press/Politics*, 19(4), s. 430–452. <https://doi.org/10.1177/1940161214542954>
- Grønstad, L. (2013). Atterhald ved minnemarkeringane. Når den offentlege sorga vert ekskluderande. I O. Aagedal, P.K. Botvar & I.M. Høeg (red.), *Den offentlige sorgen: markeringer, ritualer og religion etter 22. juli*, s. 47–62. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hallin, D.C. (1989). *The Uncensored War: The Media and Vietnam* (First Edition). Berkeley: University of California Press.
- Jenssen, A.T. & Bye, K.H. (2013). Da sorg og sinne ble åpenhet og toleranse? – Politisk talekunst etter 22. juli 2011. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 54(2), s. 217–231.
- Jupskås, A.R. (2013). *Akademiske perspektiver på 22. juli*. Oslo: Akademika.
- Krogstad, A. & Storvik, A. (2007). Seductive Heroes and Ordinary Human Beings: Charismatic Political Leadership in France and Norway. I F. Engelstad & T. Gulbrandsen (red.), *Comparative studies of social and political elites (Comparative Social Research, Volume 23)*, s. 211–245. Amsterdam: Elsevier.
- Krogstad, A. & Storvik, A. (2010). Reconsidering Politics as a Man's World: Images of Male Political Leaders in France and Norway. *Historical Reflections*, 36(3), s. 19–38.
- Kverndokk, K. (2013). Et nettverk av sorg. Sosiale medier og minnekultur etter 22. juli. I O. Aagedal, P.K. Botvar & I.M. Høeg (red.), *Den offentlige sorgen: markeringer, ritualer og religion etter 22. juli*, s. 169–189. Oslo: Universitetsforlaget.
- Law, A. (2011). Collective Effervescence. I A. Law (red.), *Key Concepts in Classical Social Theory*, s. 50–55. London: Sage.
- Lödén, H. (2014). Peace, Love, Depoliticisation and the Domestic Alien: National Identity in the Memorial Messages Collected After the Terror Attacks in Norway 22 July 2011. *National Identities*, 16(2), s. 157–176.
- Olsson, E.-K., Söderlund, M. & Falkheimer, J. (2015). Communicating Terror: Selecting, Reinforcing and Matching Frames in Connection to the Attacks in Norway on July 22, 2011. *Scandinavian Journal of Public Administration*, 19(1), s. 3–19.
- Rafoss, T.W. (2015a). Kampen om demokratiet: 22. juli og konstruksjonen av et kulturelt traume. I H. Larsen (red.), *Kultursosiologisk forskning*, s. 197–212. Oslo: Universitetsforlaget.

- Rafoss, T.W. (2015b). Meningsløs terror og meningsfylt fellesskap: Stoltenbergs taler etter 22. juli. *Sosiologisk tidsskrift*, 23(1–2), s. 6–28.
- Rafoss, T.W. (2016). *Terrorens kulturelle logikk. Det offentlige ordskiftet etter 22. juli*. Oslo: Universitetet i Oslo. Hentet fra <https://www.duo.uio.no/handle/10852/50236>
- Seierstad, Å. (2013). *En av oss: en fortelling om Norge*. Oslo: Kagge.
- Smith, P. (2005). *Why War? The cultural logic of Iraq, the Gulf War, and Suez*. Chicago: University of Chicago Press.
- Thomassen, G., Strype, J. & Egge, M. (2014). Trust no Matter What? Citizens' Perception of the Police One Year after the Terror Attacks in Norway. *Policing*, 8(1), s. 79–87.
- Østerud, S. (2012). *22. juli: forstå – forklare – forebygge*. Oslo: Abstrakt forlag.

